

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351.82:330.101

Л.Д. Оліфіренко, канд. техн. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ
АГРОПРОМИСЛОВИХ КОРПОРАЦІЙ****Л.Д. Олифиренко**, канд. техн. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ СРЕДЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ КОРПОРАЦИЙ****Liliia Olifirenko**, PhD in Technical Sciences

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**METHODOLOGICAL APPROACHES TO EFFECTIVENESS EVALUATION
OF INSTITUTIONAL CHANGES OF ENVIRONMENT OF THE FUNCTIONING
OF AGRICULTURAL CORPORATIONS**

Обґрунтовано методичні підходи, які дозволяють оцінювати ефективність державних заходів щодо доцільності змін інституціонального характеру в розвитку агропромислових корпорацій.

Ключові слова: державне регулювання, інституціональні зміни, інституціональне середовище, розвиток агропромислових корпорацій.

Представлено обоснование методических подходов, которые позволяют оценивать эффективность государственных мер по целесообразности изменений институционального характера в развитии агропромышленных корпораций.

Ключевые слова: государственное регулирование, институциональные изменения, институциональная среда, развитие агропромышленных корпораций.

Methodological approaches allowing the evaluation of the effectiveness of governmental measures towards the feasibility of Institutional changes in the activities of agricultural corporations are substantiated.

Key words: government regulation, institutional changes, institutional environment, development of agricultural corporations.

Постановка проблеми. Розуміючи значення та необхідність прогресивного розвитку таких суб'єктів господарювання, як агропромислові корпорації для економіки України, держава прагне встановлювати такий інституціональний порядок, у якому ефективність інститутів відбивається у конвергентності їхнього розвитку. Але "що створює ефективні інститути? Безперечно, існування відносно продуктивних інституцій... та недорогої інформації про відповідні особливості їхнього функціонування – потужний стимул до змін для економік з поганими показниками функціонування" [17, с. 176]. На думку Д. Норта – автора цитованого дослідження, державна політика та ідеологія формування інституціональних перетворень має включати такі інституціональні зміни, стимули та мотиви яких спонукали б учасників до продуктивних дій та уможливлювали стійкість розвитку. Зростання зиску завдяки дотриманню норм і правил пролонгується у розуміння наслідків щодо залежності інституціональних змін від способу їх впровадження та спроможності забезпечення розвитку суб'єктів господарювання. Проте слід взяти до уваги, що інститути еволюціонують дуже повільно, на відміну від економічних стимулів, спричиняючи поступову зміну суб'єктивного ставлення та уявлень учасників про краще [17, с. 177].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінюванню методів і механізмів формування інституціональних змін, а також державних механізмів регулювання розвитку суб'єктів господарювання в агропромисловій сфері присвячені наукові праці В. Бодрова, М. Бутка, В. Воротіна, П. Гайдуцького, П. Гамана, В. Гейця, О. Дація, А. Десяря, М. Латиніна, М. Маліка, Г. Мостового, Д. Міщенко, О. Оніщенка, П. Саблука, М. Янків та інших науковців. Змістовний аналіз чинників державного

впливу на зміни інституціонального середовища як стимулювального, так і стримувального характеру наводить на думку про суперечливу природу щодо когерентності інститутів, яка обумовлює безперервність процесу їх удосконалення, модифікації та відмирання. Стабільність та ефективність розвитку корпорацій можлива лише за умови сталості інституціональних норм і легітимного механізму їх виконання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Стійкість розвитку суб'єктів господарювання забезпечується вищими за ієрархічним порядком інститутами – конституцією, кодексами, законами, які не змінюються впродовж тривалого проміжку часу. Інститути нижчого рівня ієрархії мають не на стільки складну структуру та процедуру їх прийняття, тому є більш змінними, що, безперечно, відбивається на динаміці інституційного середовища функціонування корпоративних структур.

Забезпечення ефективності розвитку агрокорпорацій об'єктивно потребує удосконалення економічних інститутів на всіх рівнях ієрархії управління: державному, регіональному, корпоративному. Об'єктивність інституціональних змін, на нашу думку, визначена такими чинниками:

- зміною характеру впливу наявних інститутів, що позиціонуються як такі, що утворюють інституціональну основу функціонування: економічна політика держави, внутрішня та зовнішня контракти, механізми накопичення та перерозподілу ресурсів, трудові відносини, екологічні фактори тощо;

- необхідністю нейтралізації негативних інституцій (корупції, кримінальних відносин, непередбаченості контрактних відносин, фінансові махінації тощо);

- необхідністю вироблення прогресивних норм і правил завдяки ефективному реформуванню систем державного та корпоративного управління.

Проте розробленню механізмів державного регулювання інституціональних змін щодо поліпшення умов функціонування та розвитку агропромислових корпорацій уваги приділяється недостатньо.

Метою статті є теоретико-методичні основи оцінювання ефективності інституціональних змін, які дозволяють розкрити їх природу та визначити напрями удосконалення механізмів державного регулювання інституціональних змін щодо розвитку агропромислових корпорацій.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим питанням, на наш погляд, є формування механізму регулювання інституціональних змін, предмет функціонування якого обумовлюється:

- вимогою приведення рівня розвитку корпоративних відносин у відповідність до рівня розвитку продуктивних сил;

- високою динамікою змін глобального економічного простору та важливістю інституціональних перетворень для розвитку корпоративного сектору економіки країни;

- потребою узгодження інституціональних перетворень щодо випереджувального їх характеру як фактора, який здатен трансформувати інституціональний континуум діяльності корпорацій у такий, який є основою для інноваційно-інвестиційного розвитку.

Аналіз концептуальних підходів у формуванні моделі інституціонального механізму державного регулювання розвитку агрокорпорацій з визначення вихідних причин (умов) перетворень інституціонального середовища показав [5, с. 158–160], що механізм формування інституціональних змін можна ототожнювати з механізмом управління процесами розвитку корпорацій. З цього витікає, що механізм розвитку корпоративних структур може бути дієвим тільки за умови визначення реальних цілей державної політики в цій сфері. Категорія мети входить до структури самого механізму та значною мірою впливає на його зміст. Цілі визначаються суб'єктами господарювання. Однак в інституціональному середовищі можуть відбуватися процеси, які розвиваються

об'єктивно, незалежно від прагнення керівників, акціонерів, менеджерів, працівників, і такі, що можуть діяти у протилежному до їхніх цілей напрямках.

Основними структурними складовими механізму державного регулювання є суб'єкт, об'єкт, цілі, ресурси, методи та форми управління. Суб'єкт обирає способи, методи та форми впливу, які застосовуються їм у процесі управління. Об'єктивним залишається остаточний результат управління. Принциповою ознакою змісту механізму регулювання виступає система заходів, їх послідовність та динаміка у процесі досягнення мети управління [5, с. 188–190].

Таким чином, механізм державного регулювання розвитку агрокорпорацій полягає у формуванні інституціональних змін як системи правових, економічних, політичних, ідеологічних засобів, за допомогою яких держава спроможна забезпечити умови розвитку та саморозвитку суб'єктів господарювання.

Головними суб'єктами формування інституціональних змін є органи державної влади, які наділені повноваженнями законодавчої та виконавчої влади, та органи корпоративного управління, уповноважені здійснювати управління корпоративною власністю. Як правило, однією з цілей інституціональних змін учасники ринкового середовища вважають покращення інституціонального та інвестиційного клімату, що в першу чергу впливає на активізацію акціонування корпорацій [21, с. 124–148]. Цілі нижчого порядку можуть виражатися по-різному – від зміни норм законів до кодексів.

До спонукальних факторів державного впливу на зміну інституціональних норм, крім зміни відносних цін [17], на нашу думку, слід віднести й суб'єктивне (неформальне) сприйняття інституціональних норм з боку державного та корпоративного менеджменту. Звичайно, реакція та вагомість спонукальних факторів-мотиваторів – різні, мультиплікативний ефект – теж. Проте вітчизняна управлінська практика підтверджує значимість та високу кореляцію суб'єктивних факторів щодо сприйняття державних стратегічних рішень у корпоративному секторі економіки [5; 20; 21]. На основі аналізу результатів діяльності агропромислових корпорацій, ефективність їх інституціональних стратегій обґрунтовується тим, що форми та дієвість впливу формальних норм визначаються цілями та ресурсами корпорації залежно від результативності попереднього розвитку та ефективності поточного реформування, які разом стимулюють або, навпаки, пригальмовують розвиток.

Методами інституціонального впливу на розвиток корпорацій є: ініціювання інституціональних змін як з боку законодавчої та виконавчої влади, так і з боку корпоративних структур; формування передумов інституціональних змін у системі законодавчої та виконавчої влади держави та бізнес-середовища; формування умов щодо реалізації інституціональних змін у зацікавлених суспільних та бізнес-групах.

Принципами удосконалення інституціонального механізму державного регулювання розвитку агропромислових корпорацій є:

- принцип ціледосягнення, який полягає в єдності та узгодженості цілей інституціональних змін, а також встановлення критеріїв комплексності та повноти вирішення проблем їх досягнення;
- принцип зацікавленості означає урахування інтересів не тільки кола учасників прямої дії у високих результатах діяльності корпорацій, а також урахування кола інтересів осіб (непрямої дії), які не зводяться тільки до інтересів учасників;
- принцип стратегічної спрямованості, який передбачає наявність стратегічного управління з визначенням етапів реалізації стратегій;
- принцип комплексності, використання якого дозволяє враховувати всі соціально-економічні, екологічні та інші результати і наслідки розвитку агропромислових корпорацій;

- принцип попередження полягає у передбаченні можливих криз і конфліктів та їх запобігання у процесі регулювання розвитку агропромислових корпорацій;
- принцип багатоваріантності – забезпечення альтернатив щодо вироблення програмних заходів регулювання розвитку агропромислового виробництва, який дозволяє досягти гнучкості в умовах невизначеності ринку;
- принцип адаптації полягає у здатності до розвитку та самоменеджменту, що забезпечує прямий і зворотний зв'язки та гарантує підтримування позитивних ефектів у процесі набуття нових властивостей суб'єктів господарювання.

Формами реалізації інституціонального впливу є: законодавча ініціатива органів влади; депутатський запит; інформація в ЗМІ; ініціативи центральних та регіональних виконавчих органів влади; ініціативи зацікавлених корпоративних структур; відкритий доступ до інформації про діяльність корпоративних структур; громадські обговорення.

Проблематика прогресивних змін інституціонального середовища розвитку агрокорпорацій полягає у тому, що Україна, володіючи великим науковим, трудовим, ресурсним потенціалом, ще не вирішила проблем з визначення форм і методів їх реалізації. З цього приводу найчастіше відзначаються чинники, що гальмують розвиток [5; 20; 22]: історичні передумови формування інституціонального середовища, які гальмують нормотворчу функцію державного управління; відсутність або неефективність інститутів ринку; недосконалість наукового обґрунтування впливу економічних інститутів, або їх предметну слабкість, через що їх інституціональне завершення не було проведено державними органами влади.

Проведений аналіз розвитку агропромислових корпорацій показав, що реалізація стратегій розвитку корпорацій супроводжується значними втратами [5]. Тому оцінювання ефективності державного регулювання інституціональних заходів у стратегії корпоративного розвитку все більше набуває актуалізації. Методологічні підходи щодо врахування інституціональних факторів визнані недосконалими [5; 15; 23]. З'ясувалось, що рівень трансакційних витрат та їх динаміка зростання у виробничих секторах економіки визначають доцільність державного впливу на зміни інституціонального середовища. Отже, стратегії розвитку корпорацій повинні спиратися на теоретико-методологічні підходи оцінювання ефективності інституціональних змін [15; 23].

З погляду економічної доцільності оцінювання ефективності визначається як співвідношення результату дій до витрат, що ці дії мали. Велика кількість наукових досліджень за цим напрямом змінювала методологію оцінювання ефективності. За умов командно-адміністративної підходу категорія ефективності розглядалась як ключова в оцінюванні ефективності за всіма етапами планування суспільного виробництва. За роки формування ринкової економіки в оцінюванні ефективності більше приділяється уваги ефективності окремих рішень, програм, проектів, ризиків впровадження інноваційних та інвестиційних проектів тощо [23]. У нашому дослідженні виокремлюються такі методичні підходи до оцінювання ефективності інституціональних змін розвитку корпорацій, що представлені у табл.

Корпоративна діяльність суб'єктів АПК потребує зростання ефективності не тільки виробничої сфери, та й інфраструктурної, ефективність розвитку яких у ринкових умовах забезпечує інституціональне середовище. Кількісне та якісне оцінювання процесу регулювання розвитку здійснюється за показниками, які мають порівняно точно відображати ефективність діяльності за ступенем досягнення визначеної мети. Система цілепокладання встановлює критерії ефективності діяльності корпорацій, найвагоміша серед яких – ринкова вартість компанії, яку прийнято визначати за доходним, ринковим (порівняльним) та оцінюючим (за вартістю активів) методами [2; 15; 23].

Таблиця

Методичні підходи до оцінювання ефективності інституціональних змін щодо розвитку агропромислових корпорацій

Методичний підхід	Зміст та характеристика	Джерело
З позиції трансакційних витрат	Заснований на отриманні різноманітних ефектів та економії витрат за рахунок розвитку інфраструктури, упорядкування ринкових та тривалих контрактних відносин. Чинниками, що спонукають до удосконалення діяльності корпорацій, є специфічні корпоративні активи (фонди, кадри, знання тощо), що спроможні формувати власну стратегію, мати деяку свободу та активно діяти на ринку. Серед недоліків основними є: не враховуються можливості зміни тенденції НТП, фінансово-економічних умов діяльності; вплив регуляторних актів, фінансових інститутів, які можуть мати сублімативний характер і сприяти появі нових мотиваційних факторів	17, с. 119; 25; 8, с. 20; 11; 32, с. 122; 27, с. 279; 30
З позиції набуття конкурентних переваг	Заснований на прагненні забезпечити конкурентні переваги завдяки інтеграції та довготривалому партнерству. Потенціал розвитку оцінюється не тільки рівнем прибутковості, а й стратегічними перевагами, такими як: співставлення ціни та якості; інноваційного та виробничого потенціалу; стратегія розвитку, що забезпечує економічне зростання; корпоративна культура. Цей підхід націлений на оптимізацію внутрішніх та зовнішніх зв'язків агропромислових корпорацій	20, с. 49–50; 1, с. 236; 2, с. 13; 16, с. 246; 19, с. 19–24; 29, с. 208–212
З позиції фінансового менеджменту	Заснований на прагненні отримати синергійні та інші складні ефекти, що ставлять за мету зростання вартості активів корпорацій. А також – економії від усунення дублювання операцій, звуження функціональності, концентрації ресурсів, ефекту від масштабу; придбання корпорацій з податковими пільгами, звуження ризиків і податкової бази; залучення кредитних ресурсів для використання нових інтегрованих корпоративних активів	25; 3, с. 110; 7, с. 199–204; 9, с. 133–139; 31; 33
З позиції корпоративного менеджменту	Заснований на узгодженості інтересів держави, акціонерів та топ-менеджерів у стратегії розвитку агропромислових корпорацій, які, маючи доступ до фінансово-економічної активності, можуть використовувати цей потенціал у національних інтересах. Позиціонування на фондовому ринку має великий потенціал щодо залучення інвестицій, що є особливо актуальним як для корпоративного сектору, так і для держави	17, с. 54–57; 4, с. 63–65; 10, с. 77–80; 18, с. 10–16; 24; 28, с. 207
З позиції стратегічного партнерства (державницький)	Застосований на поєднанні державного менеджменту та стратегії партнерства щодо створення стійких зв'язків. Визначаються “ефектотворюючими” заходами, які є доцільними для розвитку агропромислових корпорацій; ефективністю розвитку зовнішніх зв'язків, програмуванням та управлінням проектами, акціонуванням, нарощуванням інвестиційного потенціалу, структурною оптимізацією, розширенням інвестиційного портфеля	7, с. 498; 31, с. 153; 6, с. 234; 12, с. 69; 26, с. 153; 13; 14, с. 87

Дохідний метод припускає можливість визначення вартості як суми доходів власників компаній із використанням методу дисконтування. За цим методом можна прогнозувати можливі вигоди з урахуванням ризиків інвестиційної діяльності компанії. Ринковий (порівняльний) метод передбачає визначення найкращих показників компанії-лідера, з якою всі інші компанії порівнюються за відповідними показниками. Метод, оснований на оцінюванні активів, ґрунтується на співставленні балансової та ліквідної вартості. Кожний з цих методів має переваги та недоліки. Проте аналітики найчастіше рекомендують дохідний як такий, що допомагає адекватно провести оцінювання [15; 25].

З позицій цього дослідження, ми вважаємо за доцільне для визначення ефективності впливу інституціональних змін щодо динаміки вартості компаній використовувати метод дисконтування грошових потоків. Аналіз і вибір цільових критеріїв ефективності інституціональних заходів за показником вартості компанії та її активів дозволяє визначити не тільки поточний стан, а й потенціал виробничої та фінансово-економічної діяльності компанії, оскільки саме показник вартості капіталу дозволяє інтегровано оцінювати вплив інституціональних змін на ефективність діяльності корпорацій.

Інтегральний показник, який характеризує ефективність інституціональних заходів, пропонується визначати способом співставлення сукупного ефекту від інституціональних змін зі зміною трансакційних витрат, які витрачаються на їх впровадження та використання. Критерієм, що оцінює ефективність інституціональних змін, виступатиме максимізація дисконтованих чистих грошових надходжень. Оскільки саме цей критерій адекватно відображає динаміку ринкової вартості компанії на довгострокову перспективу, її конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість на фондовому ринку, що надає можливість оцінювати вплив інституціональних змін на рівень трансакційних витрат корпорацій, прогнозувати та реалізувати стратегії підвищення своєї конкурентоспроможності. Якщо, наприклад, вартість акцій корпорації зростає завдяки ефекту інтеграції, удосконаленню інструментів фінансового або операційного менеджменту, поглибленню спеціалізації тощо, то суми грошових надходжень збільшуватимуться. Крім того, чистий грошовий потік може прогнозуватися як на короткий, так і на тривалий період, що надає можливість оцінювати довгострокову конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість корпорацій з позицій державного регулювання та доцільності удосконалення її інституціонального середовища.

Важливим методологічним аспектом оцінювання ефективності інституціональних заходів є поліфакторний підхід, що пов'язаний з можливою різновекторністю інтересів основних учасників інституціонального процесу [13; 31; 33]. Різні групи: держава, акціонери, менеджери, наймані працівники, партнери можуть мати інтереси, які не збігаються щодо оцінювання ефективності діяльності. Кожен з учасників виділяє свій особливий пріоритет, за яким він буде визначати критерій ефективності та доцільності заходів.

Тому постає необхідність знайти фактори ефективності, які були б актуальними для всіх цільових груп. Отже, з погляду поліфакторного підходу ефективність інституціональних змін зростатиме, якщо будуть задовольнятися як групові, так й індивідуальні інтереси.

З позицій менеджменту компанії не менш важливим є зростання синергізму та продуктивності під час реалізації проектів і програм за обраними напрямками розвитку. Іноді баланс інтересів між всіма зацікавленими групами потребує компромісних рішень. У будь-якому випадку, показники ефективності будуть конкретно відображати взаємовплив цілей та інтересів учасників процесу. Критеріями у цих умовах може виступати: прибуток, темп його зростання, динаміка питомих витрат, дохідність на одну акцію, обсяг довгострокових інвестицій, розвиток інституту партнерства, зв'язки з громадськістю та інші показники, які визначають не стільки поточний стан корпорації, скільки її майбутній інституціональний статус.

Інтеграція агропромислових корпорацій ставить за мету концентрацію ресурсів, і перш за все інвестиційних, їх вкладення у наявні активи, придбання часток інших компаній, або купівлю компаній та подальший розвиток бізнесу. Можливості державного регулювання (реалізації державних програм і проектів), які націлені на формування відповідного інституціонального середовища, залежать від того, в яких умовах здійснюється реалізація інтегрованих стратегій компаній.

Висновки і пропозиції. Пропонуються методичні підходи, які дозволяють оцінювати ефективність державних заходів щодо доцільності змін інституціонального характеру за

сферами діяльності агропромислових корпорацій. З метою визначення результативності державного регулювання розвитку агропромислових корпорацій, інституціональні зміни можуть бути реалізовані за двома напрямками. Перший – умови функціонування інституціонального середовища не змінюються, і корпорації продовжують використовувати наявні інститути у стратегії їхнього розвитку, і другий – зміни середовища стимулюють реорганізаційні зміни діяльності корпорацій, такі як, наприклад, інтеграція будь-якого виду. Результативність за першим напрямом можна встановлювати відповідно до положень теорії ігор, другого – за допомогою вирішення оптимізаційного завдання щодо визначення оптимального рівня трансакційних витрат, який забезпечує максимізацію чистого грошового потоку в певних інституціональних обмеженнях. Це завдання може бути вирішене як оптимізація інституціональних змін відповідно до визначеного критерію ефективності. Для його вирішення необхідно визначити ресурсні обмеження.

Для практичного застосування такого способу знаходження оптимального рівня трансакційних витрат може використовуватись екстрагування відповідних фінансових даних, їх обробки, або експертне оцінювання. Складність визначення трансакційних витрат полягає у тому, що їхня структура кожного року може змінюватись залежно від структури укладених контрактів, власної інвестиційної спроможності корпорації, рівня забезпеченості інвестиціями, кон'юнктури ринку, інституціональних змін і багато інших факторів, які підвищують невизначеність у процесі прийняття рішень.

Питання експертного оцінювання рівня трансакційних витрат та їх складників може бути вирішене на основі положень теорії ігор. Альтернативні варіанти рішень про рівень трансакційних витрат залежать від умов, що склалися на момент їх прийняття: невизначеності інформації про стан розвитку суб'єктів; невизначеності інформації про кон'юнктуру певного сегмента ринку; невизначеності інформації про тенденції розвитку ринку тощо. Аналітичному обґрунтуванню запропонованих напрямів результативності державного регулювання інституціональних змін середовища розвитку агропромислових корпорацій будуть присвячені наступні наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Белецький В. М. Моделювання макроекономічних процесів / В. М. Белецький, В. Д. Бакуменко. – К., 1998. – 319 с.
2. Богатов О. И. Рейтинговое управление экономическими системами / О. И. Богатов, Ю. Г. Лысенко, В. Л. Петренко. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 109 с.
3. Бьюкенен Дж. Минимальная политизация рыночного порядка / Дж. Бьюкенен // От плана к рынку: будущее посткоммунистических республик / Дж. Бьюкенен ; пер. с англ. ; ред. Б. С. Пинскер ; сост. Л. И. Пияшева, Дж. А. Дорн. – М. : Catallaxy, 1993. – С. 105–116.
4. Гесць В. Інституціональні засади економічних перетворень / В. Гесць, Б. Кваснюк // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / ред. В. М. Гесць. – К. : Фенікс, 2003. – С. 62–66.
5. Дацій О. І. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації : монографія / О. І. Дацій, М. В. Гаман, Н. В. Дацій. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 368 с.
6. Економічна політика / О. О. Беляєв, А. С. Бебело, М. І. Дибя [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2007. – 288 с.
7. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український вимір / за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
8. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 16–26.
9. Занг В. Б. Синергетическая экономика: Время и перемены в нелинейной экономической теории / В. Б. Занг ; пер. с англ. – М. : Мир, 1999. – 335 с.
10. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория / общ. ред. А. А. Аузана. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 416 с.

11. *Капелюшников Р.* Категории трансакционных издержек [Электронный ресурс] / Р. Капелюшников. – Режим доступа : <http://www.libertarium.ru/libertarium/libs3>.
12. *Козаченко Г. В.* Оцінювання трансакційних витрат / Г. В. Козаченко, Г. А. Макухін // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 8. – С. 56–63.
13. *Кравченко С. О.* Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики [Електронний ресурс] / С. О. Кравченко, С. С. Марковський. – Режим доступа : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf>.
14. *Малик І.* Розвиток корпоративного управління в контексті зміни інституціонального середовища / І. Малик // Економіст. – 2005. – № 7. – С. 86–88.
15. *Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій :* затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.98 р. № 22 // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 1998. – № 7. – С. 18–28.
16. *Нельсон Р.* Эволюционная теория экономических изменений : пер. с англ. / Р. Нельсон, С. Уинтер. – М. : Дело, 2002. – 536 с.
17. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
18. *Павленко Л. А.* Корпоративні інформаційні системи / Л. А. Павленко. – Х. : ІНЖЕК, 2009. – 260 с.
19. *Предборський В. А.* Економічна безпека держави / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
20. *Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій* / відп. ред. Ю. В. Кіндзерський. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2007. – 408 с.
21. *Пустовійт Р.* Інституціональне середовище підприємництва в трансформаційній економіці : монографія / Р. Ф. Пустовійт. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 372 с.
22. *Розвиток корпоративізму і корпоративних відносин в економіці України* / ред. В. І. Голіков. – К. : ІЕП НАН України, 2002. – 304 с.
23. *Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції”* / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць [та ін.]. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
24. *Сюркало Б. І.* Трансфертне ціноутворення в системі корпоративного управління [Електронний ресурс] / Б. І. Сюркало, Т. В. Шумило // Ефективна економіка. – 2012. – № 5. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
25. *Терещенко О. О.* Управління вартістю підприємства в системі фінансового менеджменту / О. О. Терещенко, М. В. Стецько // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 91–99.
26. *Тернер Дж. Р.* Руководство по проектно-ориентированному управлению : пер. с англ. / Дж. Р. Тернер ; под общ. ред. В. И. Воропаева. – М. : ИД Гребенникова, 2007. – 552 с.
27. *Уильямсон О.* Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, “отношенческая” контракция / О. Уильямсон. – СПб. : Лениндат, CEV Press, 1996. – 702 с.
28. *Флорида Р.* Креативный класс: люди, которые меняют будущее : пер. с англ. / Р. Флорида. – М. : Классика XXI, 2005. – 324 с.
29. *Чухно А. А.* Інституціонально-інформаційна економіка / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко ; ред. А. А. Чухно. – К. : Знання, 2010. – 687 с.
30. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития: капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М. : ЭКСМО, 2008. – 863 с.
31. *Blake D.* Financial Market Analysis [Электронный ресурс] / D. Blake // Mc. Grow Hill Book Company, 1990. – Режим доступа : <http://www.mcgraw-hill.com/site/our-businesses/mcgraw-hill-financial>.
32. *Homo institution* – человек институциональный : монография / ред. О. В. Иншаков. – Волгоград : ВолГУ, 2005. – 854 с.
33. *Turnovsky S. J.* Methods of Macroeconomic Dynamics [Электронный ресурс] / S. J. Turnovsky. – Canloridge Mass : The MIT Press, 2000. – Режим доступа : http://www.facebook.com/note.php?note_id=454079327956113.